

Kontra Miklós

Szociolingvisztikai lehetőségek a magyar vendégoktatók munkájában

Ha a magyar vendégtanár nyelvész vagy a nyelvészethez is konyító irodalmár vagy történész, akkor országonként különböző mértékben és eltérő témákban, de mindenhol lehetősége van szociolingvisztikai kutatások végzésére is. Tehát olyan városban is, ahol jelentős számú őshonos magyarság él, például Kolozsváron; olyan helyen is, ahol a diákok egy része idegen nyelvként tanulja a magyart, de másik része esetleg második nyelvként, például az USA-beli Indiana Egyetemen Bloomingtonban; és ott is, ahol második- vagy harmadik-generációs magyar egyáltalán nincs, például Helsinkiben.

Előadásomban néhány ilyen lehetőség felvillantására vállalkozhatom csupán, ily módon az egyes kutatási témák és vizsgálati módszerek bemutatása szerfelett vázlatos lesz. De először lássuk, mitől *szociolingvisztikai* egy kutatás?

Három megközelítés

Nyelvészetet sokféleképp lehet művelni. Az egyik megközelítés a NYELVMŰVELŐK-é, akik az általuk helyesnek tartott nyelvhasználat propagátorai, társadalmi terjesztői. A nyelvművelés tudomány-státusza sokak szerint kétséges, hiszen ha egy tudomány művelése új tudományos ismeretek létrehozását credményezi, akkor a nyelvművelés nem tudomány, mert semmilyen új ismeretet nem ad hozzá a mindenkori nyelvtudomány érvényes tételeihez. Mindez azonban távolról sem jelenti azt, hogy a valódi nyelvtudományt ne érdekelné a nyelvművelés, hiszen hatása a nyelvhasználatra létező hatás, olyasmí, amit egy többé-kevésbé teljes nyelvreírásra törekvő tudománynak vizsgálnia kell.

Egy másik lehetséges megközelítés az ELMÉLETI NYELVÉSZEK-é. Ők a potenciális nyelvhasználatot vizsgálják, azt kívánván megállapítani, hogy milyen nyelvtanilag jól formált szerkezetek, mondatok lehetségesek egy adott nyelvben. „Elméleti nyelvészet”, „nyelvészet”, „grammatikaelmélet” és „generatív mondattan” valamiféle szinonimasort is alkothat. Nyilvánvaló azonban, hogy a nyelvészet illetékességi körébe nemcsak a mondattan hanem a fonológia is beletartozik, de aligha esik kívül rajta a mondatnál nagyobb egységek vizsgálata, a nyelvi változások elemzése és törvényszerűségeinek megállapítása, a kommunikatív kompetencia leírása stb. E vizsgálati területek

jelentős részéről azonban az „elméleti nyelvészetnek” alig van mondanivalója. A Chomsky-féle nyelvészetet Hudson (1980: 19) „aszociális”-nak nevezi és a következő megjegyzést teszi:

Ha a „nyelvészetet” a szociolingvisztikától csak az különbözteti meg, hogy az előbbi mellőzi a társadalmi vonatkozások vizsgálatát, akkor a nyelvészet kutatási területe nagyon szűk lesz, és indokoltan vélhetjük úgy, hogy a nyelvnek aszociális szempontú vizsgálata aligha éri meg a fáradságot. Valójában a „szocio-” a „szociolingvisztika”-ban redundáns; a nyelvészetnek magába kell foglalnia az olyan nyelvészetet is, amelyben a társadalmi kontextust explicite vizsgálták [...], és minden eredményét a leíró, történeti és elméleti nyelvészetnek, amennyiben ezeket az eredményeket nem érvényteleníti az, hogy a társadalmi kontextus figyelmen kívül hagyásával születtek.

A SZOCIOLINGVISTÁK a valódi (tehát nem a potenciális) nyelvhasználat variabilitását vizsgálják. E vizsgálatokban a nyelvi változó a nyelvészet variábilis egysége abban az értelemben, hogy különböző alkalmakkor különféleképpen realizálódik. A szociolingvisták abból indulnak ki, hogy a nyelv nem homogén, hanem heterogén; nem kategorikus, hanem variábilis. E variabilitás nem kaotikus, hanem rendszerszerű. Chambers (1995: 17) szerint a szociolingvisztika fő empirikus feladata a nyelvi változóknak mint függő változóknak korrelációba állítása olyan független változókkal mint a nyelvi környezet, a beszédstílus, vagy a társadalmi kategóriák (pl. nem, életkor, iskolázottság, társadalmi osztály, etnikum).

Ha a *t*-végű magyar igéken kívánjuk szemléltetni e három megközelítés különbségeit, akkor a következők derülnek ki. A célokban jelentős eltérések vannak: a nyelvművelő tárgyalásmód az eszményi változatot propagálja (pl. *ő javítja, mi halasztjuk*) és az ettől eltérőt (*ő javítsa, mi halasszuk*) stigmatizálja. A klasszikus generatív fonológiai elemzés egy szigorú strukturális leírást ad, de ez a különböző társadalmi nyelvváltozatokhoz csak esetlegesen köthető (vö. Kontra 1992). A szociolingvisztikai leírás megállapítja a nyelvi változók társadalmi disztribúcióját (vö. Kontra és Váradi 1991).

Jelentős eltérések mutatkoznak az elemzett adatokban is: a nyelvművelők tallózott, ad hoc adatokat használnak; a generatív elemzés a szakirodalom adatait felhasználja, de nem von be új adatokat a vizsgálatba; a szociolingvisztikai elemzés új, társadalmilag értelmezhető adatokon nyugszik. Ez a vizsgálat megismételhető, tehát ellenőrizhető. Feltár olyan

összefüggéseket is, amelyeket a másik két elemzés nem tud, vagy nem is szándékosan feltárni, ilyen például a főváros–vidék különbség, az iskolázottság hatástalansága és a differenciált stigmatizáció (vö. Kontra és Váradi 1991). A lakóhely szerinti különbség egy országos reprezentatív mintán végzett felmérésünk szerint, melyben az adatközlők száma 832 volt, többek között abban mutatkozik meg, hogy a *Nem szeretem, ha elhalasszák a döntést* mondatot a budapestiek 46%-a ítélte nyelvtanilag helyesnek, de a vidékieknek 59%-a. Az iskolázottság hatástalanságán azt értjük, hogy a különféle iskolázottságú adatközlők iskolázottságuktól függetlenül ítélnék egy-egy nemstandard mondatot jónak vagy rossznak. A differenciált stigmatizáció pedig azt jelenti, hogy a sukszükölésnek a sukszüköléstől jelentősen eltér a társadalmi stigmatizációja, holott e két jelenség egyazon funkcionális „elcsúszásnak” (a felszólító alakok kijelentőként való használatának) két strukturálisan eltérő megvalósítása.

Kurrens témák és módszerek

A szociolingvisztika szerteágazó vizsgálódási területei közül felsorolok néhányat, amelyeket a rövidebb-hosszabb ideig külföldön tartózkodó vendégtanárok kutathatnak. Fontos téma a nyelvcseré és a nyelvvesztés, valamint a nyelvi érintkezések folytán létrejövő kontaktusváltozatok vizsgálata. Felfutóban vannak a nyelvpolitikai kutatások, és ezeknek egy új ága: a nyelvi emberi jogok vizsgálata (vö. Skutnabb-Kangas 1992). És hatalmas irodalma van a kódváltásnak is, vagyis adott két nyelv változtatott használatát irányító szabályok kutatásának.

Ami a KONTAKTUSVÁLTOZATOK-at illeti, egy-egy környező országból hozok egy-egy példát. Lanstyák István és Szabómihály Gizella vizsgálataiból tudjuk, hogy Szlovákiában a magyar nyelvű gimnáziumokban tanulók sukszükölés és hiperkorrekció (pl. *Kovács János azt kérte, hogy a jelölő bizottság tekintszen el attól, hogy őt titkárrá jelölje és megválasztja.*) dolgában szinte azonosak a magyarországi gimnazistákkal, de a szlovákiai szlovák tannyelvű gimnáziumba járó magyar diákok az előbbiekhöz képest sokkal gyakrabban sukszükölnek és sokkal hiperkorrektebbek is, amint ezt az 1. táblázat bemutatja:

1. táblázat: Az *-sz*t végű igék kijelentő és feltételes módú alakjainak megkülönböztetése magyarországi gimnazisták (M csoport), szlovákiai magyar tannyelvű gimnázium diákjai (SZM csoport) és szlovákiai szlovák tannyelvű gimnázium magyar diákjai (SZ csoport) esetében. N = 1092.

	M csoport	SZM csoport	SZ csoport
standard álaszok	94,1%	89,2%	67,6%
szukszükölés	2,22%	2,97%	10,3%
hiperkorrekcio	10,83%	20,38%	57,95%

Szabó Mihály (1993: 63) alapján

A vajdasági Újvidéken egy érdekes fonológiai változó vizsgálatára nyílik lehetőség. A város Telep nevű részén élő magyarok közül sokan *dzs*-znek, vagyis a köznyelvi alakoktól eltérő *dzserek*, *madzsar*, *kucs*a alakokat használnak *gyerek*, *magyar* és *kutya* helyett. Erről a jelenségről Papp György (1995: 223) azt írja, hogy „a *gy dzs*-szerűvé válása nehezen elhatárolható folyamat a szerb nyelvben, de más mediterráneumi nyelvekben is; a szerb *ty* és *cs* hang határa is igen elmosódott.”

Erdélyben is van vizsgáltnivaló bőven, pl. a Magyarországon ódon hangulatú és mesterkéltnak tűnő *-nök/nők* az igék tárgyias ragozású többes szám I. személyű feltételes toldalékeként. Magyarországon – ha előfordul ez egyáltalán – akkor leginkább valamiféle „fentebb stíl” tartozéka, pl. [...] *várhatnök-e most, hogy az a párt és kormány hajtson végre radikális fordulatot, amely a titkosszolgálatokat a Duna-gate-ig működtető Németh-kormány örökösének vallja magát?* (Magyar Hírlap, 1995. augusztus 23., 7. lap) Az erdélyi forma társadalmi disztribúciójának kutatása, esetleges variálódása a *-nánk/nénk*-kel, a hozzá kapcsolódó attitűdök vizsgálata, a magyarországi eltérő formához való viszonyulása és viszonyítása, és annak megállapítása, hogy stabil-e ez a forma, vagy változóban van, mind-mind elsősorú szociolingvisztikai kutatási feladat.

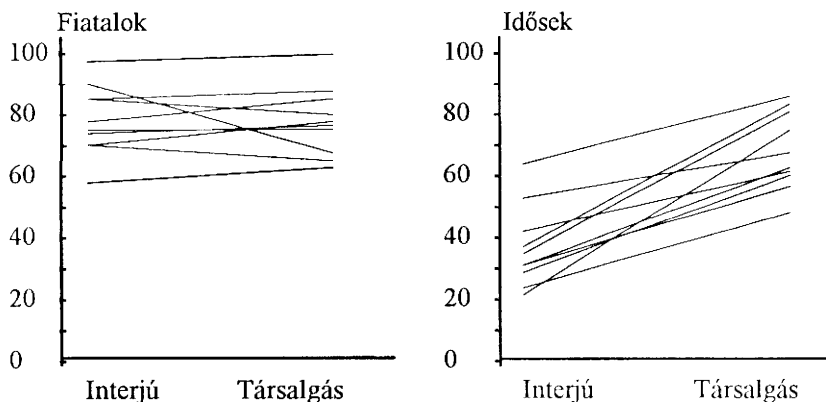
Kárpátalján többek között az asszonynevek kínálnak gazdagnak ígérkező vizsgálati területet. Egyrészt itt az asszonyok férjük családnevét használják (ha *Szabó Ilona* férjhez megy *Mikus Tamáshoz*, akkor *Mikus Ilona* lesz) s ennek következtében a magyarországi *Anyja neve?* kérdés számunkra egész mást jelent (t.i. 'leánykori neve') mint a kárpátaljai magyarok számára.

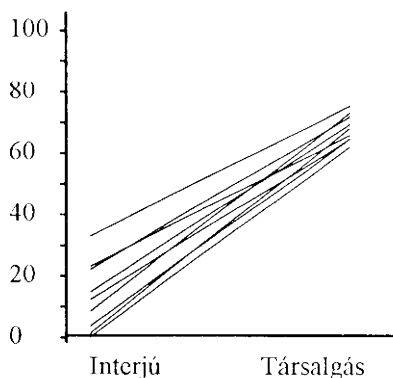
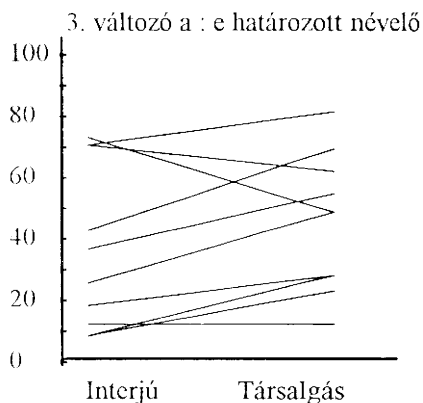
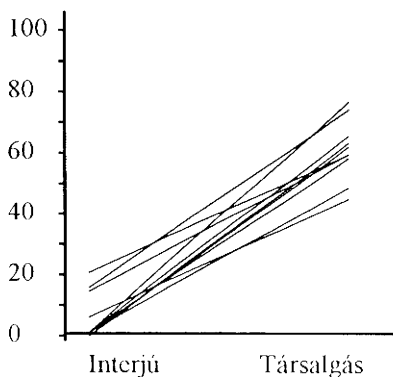
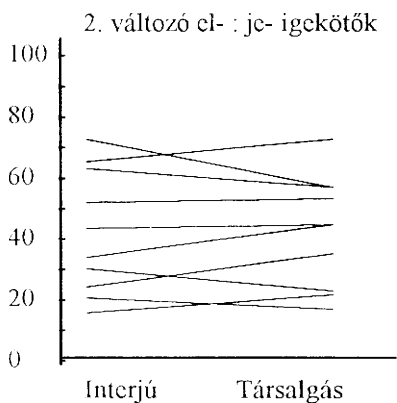
Másrészt az atyai nevek használata is elég általános, aminek egyik extrém következménye az lett, hogy az ungvári magyar tanszéken nem is oly rég volt, aki tiszteletlennek tartotta a *Pista bácsi*, *Erzsike néni* megszólításokat.

A szlovéniai magyarok kontaktusváltozatának sajátosságairól nincsenek ismereteink. Annál többet lehet tudni a felsőőri magyarok nyelvcserejéről, Gál Zsuzsa kutatásaiból. Itt a nyelvcserenek csupán egyetlen vonását idézem Gáltól (1992: 55): a helyi nyelvjárás és a standard magyar alakok különböző beszédszituációkban jelennek meg az időseknél, de a fiatalok – noha ismerik mindkét változatot – nyelvileg nem különböztetik meg például az idegen személlyel zajló formális interjút a családi vagy baráti körben folytatott beszélgetéstől. (Felsőőrben a köznyelvi *magyar*-nak *madzsar* felel meg, az *elmént* megfelelői: *emënt* és *jemënt*, és az *a* névelőnek *e* változata is van.) A 2. táblázatból jól látszik, hogy az idősek a formális interjúkban kevesebb nyelvjárási változatot használtak a baráti beszélgetésekben használtakkal összevetve, de a fiatalok körülbelül ugyanannyit használtak mindkét helyzetben.

2. táblázat. Három felsőőri fonológiai változó nyelvjárási változatainak előfordulási gyakorisága százalékban (Gál Zsuzsa: Mi a nyelvcsere és hogyan történik, in Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben Budapest, 1992. pp. 55)

1. változó gy : dzs, ty : cs

Igen fontos kutatási ággá nőtte ki magát a NYELVVESZTÉS. Ennek is, mint sok más kérdésnek, több megközelítése lehetséges. Az egyik, „viszonylag olcsó” megközelítés az, amit a magyar morfológia elvesztésével kapcsolatban Vago (1991) választott, amikor egy 36 éves izraeli magyar–héber kétnyelvű asszony anyanyelvévesztését vizsgálta úgy, hogy főnévi és igei tövek különféle toldalékolt alakjait mondatta ki vele. Azért nevezem Vago eljárását „viszonylag olcsó”-nak, mert a paradigma-elicitáció kikerüli a természetes beszéd vizsgálatát, ami alapkövetelmény a szociolingvisztikában. Máshogy fogott az adatgyűjtéshez Fenyvesi Anna, aki a

Pittsburgh melletti McKeesport magyarjainak nyelvvesztését vizsgálja, olyan fontos elméleti kérdésekre is keresve a választ, hogy milyen interakció van a nyelvvesztés és a nyelvi kölcsönzés között. Fenyvesi klasszikus szociolingvisztikai interjúkat (vö. Labov 1988) folytatott a mckeesporti magyarokkal, és többek között a fonológiai asszimilációk és a társadalmi asszimiláció viszonyát vizsgálta. Négy fonológiai változót vizsgált: 1) a zöngességi asszimilációt, pl. /n^yolc##doboz+to:l/ → [n^yoldz'dobosto:l]; 2) a palatalizációt, pl. /la:t+ya/ → [la:t^ya]; 3) az *l* + *j* asszimilációt; és 4) a *-val/vel* és a *-vá/vé* ragok *v*-jének asszimilációját. Azt találta, hogy a bevándorlók (első generáció) e szabályokat a standard magyarnak megfelelően használják, de gyermekeik (az Amerikában született második generáció) váltakozva használják (pl. [legtöb:sör] és [lektöb:sör]), vagy nem használják a standard magyar szabályokat. A 3. táblázat jól mutatja ezt:

3. táblázat. A fonológiai asszimilációk megléte mckeesporti beszélőknél. Az E jelű adatközlők első generációsak, az M jelűek második generációsak.

Adatközlők	E1	E2	E3	E4	M1	M2	M3	M4	M5	M6	M7	M8	M9	M10	M11	M12	M13	M14	M15
zöngességi hasonulás	+	+	+	+	±	±	±	±	±	±	±	±	±	±	±	±	±	±	±
palatalizáció	+	+	+	+	±	±	±	+	±	-	+	+	∅	±	±	+	-	-	∅
<i>l</i> -hasonulás	+	+	+	+(-)	+	+	∅	∅	+	+	-	-	+	∅	±	±	∅	+	-
<i>v</i> -hasonulás	+	+	+	+	±	±	+	±	-	∅	∅	∅	∅	∅	-	-	∅	-	-

- +: Az asszimiláció a standard magyarhoz hasonlóan kötelezően megjelenik
- ±: Az asszimiláció hol megjelenik, hol nem
- : Nincs asszimiláció
- ∅: Hiányzó adat

Fenyvesi (1995: 14) alapján

A GYORS ANONIM VIZSGÁLATOK-ra magyar példa Váradi (1990). A szerző nyakkendője alá rejtett mikrofonnal vett fel párbeszédet az ELTE TTK épületeiben és a környéken, az inessivusi funkciójú *-ba/be* használatát vizsgálandó. Ez a módszer arra jó, hogy gyorsan szerezzünk sok adatot egy jól körülírt jelenségről. Felületi vizsgálatot lehet így végezni, ami támpontokat ad a mélyfúrászerű elemzésekhez is. Váradi 20, az utcán megszólított adatközlőtől nyert adatokat, amelyek a következőképp oszlanak meg:

4. táblázat. Inessivusi funkcióban használt alakok megoszlása adatközlők szerint

Adatközlők	-ba/be	-ban/ben	Mindkettő
5 egyetemi hallgató	1	3	1
8 bolti eladó	6	-	2
4 portás	4	-	-
2 értelmiségi	2	-	-
1 ?	1	-	-
Összesen: 20	14	3	3

Váradi (1990: 146)

Az adatok olyan párbeszédkekből származnak, mint a következő (Váradi 1990: 150):

A: Csókolom, a Munkaügyi Osztályt keresem...

B: A Munkaügyi Osztály a Szerb utca háromba van.

A: Szerb utca háromba?

B: A Személyzeti Osztály van itt.

A: Nem, a Munkaügyi Osztály...

B: Szerb utca háromba, ahogy ki tetszik menni, balra a kapun tovább a Szerb utca elején.

(B= idős, nő, portás)

Az adatok hangrend és nyelvi környezet szerint is csoportosíthatók, amint az 5. táblázat mutatja:

5. táblázat. Inessivusi funkcióban használt alakok megoszlása hangrend és nyelvi környezet szerint

		/ Mgh	/ Msh	Végső	Összesen	
	-ba	4	2	7	13	
-ba/be	-----					24 (67%)
	-be	5	3	3	11	
-ban	-		2	-	2	
-ban/ben	-----					8 (33%)
	-ben	3	3	-	6	

A *(ban)* nyelvi változó vizsgálata elméleti szempontból is érdekes. Egyrészt természetes társalgásbeli adatok cáfolják azt a feltevést, hogy a *-ban* az igényes, választékos stílusban használatos, míg a *-ba* az „igénytelen” társalgási nyelvre jellemző. Ugyanis ha ez így lenne, akkor megmagyarázhatatlanok lennének az *ebbe az ügyben*-féle szerkezetek, hisz azt kellene állítanunk, hogy az adatközlő egy szintagmán belül vált beszédstílust. De egy ilyen primitív („igényes” vagy „igénytelen”) osztályozásnak ellent mondani látszik az is, amit Váradi (1990: 147) egy magas közéleti funkciót betöltő 45-50 év körüli férfi televíziós interjújának elemzéséből állapított meg: az illető beszédében talált 55 előfordulás 71%-a *-ba/be* alak volt, ami még némileg magasabb arányt is jelent a lényegesen oldottabb beszédhelyzetből származó, utcán gyűjtött anyagban tapasztalténál.

Amikor Váradi a mikrofont nyakkendője alá rejtette, a MEGFIGYELŐI PARADOXONT igyekezett megoldani, vagyis adatközlőtől olyan adatokat (beszédet) akart gyűjteni, amit nem befolyásol a vizsgálat ténye, az, hogy a beszélők tudják, hogy beszédüket valaki épp figyeli. Amikor néhány éve az amerikai magyarok eldöntendő kérdőintonációját vizsgáltam (vö. Kontra 1995), arra volt szükségem, hogy sok eldöntendő kérdést mondassak ki adatközlőimmel, de spontánul, anélkül, hogy sejténék, mi vizsgálatom tárgya. A barkochba játékot választottam, vagyis annak angol megfelelőjét, a „twenty questions”-t.

Interjúimnak ez a része jól működött, de annál több bajom volt egy angol újsághirdetés felolvasatásával. Ugyanis én az angol eldöntendő kérdések emelkedő intonációját vártam, kerestem akkor, amikor adatközlőim egy újsághirdetést felolvastak, de ehelyett gyakran eső intonációjú kérdéseket hallottam. Ez azt a rémképet vetítette elém, hogy eltűnhet vizsgálatom tárgya, hisz ha az angolban az eldöntendő kérdőintonáció egyaránt lehet emelkedő is és eső is, de ha kutatásomhoz emelkedő intonációjú kérdésekre van szükség, akkor balszerencsés esetben felvételeim alkalmatlanok lesznek céljaim megvalósítására. Ki kellett tehát valami trükköt találnom arra, hogy azok is emelkedő intonációval olvassák a kérdéseket, akik egyébként esővel olvasták/olvasnák. A megoldás az lett, hogy az első felolvasást követően még egyszer felolvasattam a hirdetést, most úgy kellett olvasni „mint egy igazi, hatásos tévé-reklámot.” Ekkor az emelkedő intonáció gyakorisága nagy mértékben megnőtt. Azt, hogy ennek mi az oka, ma még csak találgatni lehet (de vö. Thompson 1995), de az biztos, hogy ezzel a terepmunka közbeni változtatással sikerült „megmentenem” (avagy nem „elvesztem”) a kutatásomhoz szükséges adatokat. Az ilyen kutatói „találékonyásra” annál nagyobb szükség lehet, minél kevésbé van módja a kutatónak visszamenni adatközlőihöz. Az amerikai vendégtanárnak, amilyen én is voltam, nagy

szüksége van rá ma is; a pozsonyinak kevésbé szab korlátot a földrajzi távolság és a pénz(telenség).

A spontán beszéd gyűjtésének kívánalma kapcsán megemlítem még, hogy Sándor Anna (1995) egy koloni nyilvános képviselő-testületi ülésen 4 órás magnetofonfelvételt készített, amihez hasonló felvételeket a szerencsés vendégtanár is készíthet, ha kellően be tud épülni abba a nyelvi közösségbe, amelyet vizsgálni kíván.

A vendégtanárok által kutatható témákat még hosszan sorolhatnám. Csak megemlítem a kódváltás kérdéskörét, aminek Gal úttörő kutatásai (1979, 1991) után kezd már lenni kicsinyke „autochton” magyar szakirodalma is (Bartha és Borbély 1995). A magyart idegen nyelvként tanulók köztes nyelveiről is nagyon keveset tudunk még, holott a nemzetközi szakirodalom egyik legtöbbet idézett művének szerzője magyar kutató (Váradí 1980). Feltáratlanok a különféle akcentusokhoz kapcsolódó attitűdök, például az, hogy miként vélekednek a magyaros kiejtéssel szlovákul beszélőkről a szlovákiai magyarok és az ottani szlovákok. De a nyelvpolitikai kérdéseket, így a nyelvi emberi jogok problematikáját is lehetne kutatni, nemcsak könyvtárban és a parlamenti viták elemzésével, hanem azt is megvizsgálva, hogy adott településen vagy régióban miként vélekedik a nép ezekről a dolgokról. Tehát a „folk linguistics” módszereit használva.

Végül: arra is lehetősége nyílik egy vendégtanárnak, hogy egyetemi kurzust tartson a magyar szociolingvisztikáról. Ma már van annyi színvonalas kutatás ebben az országban, aminek alapján akár az Indiana Egyetemen is lehet magyar szociolingvisztikai kurzust hirdetni, amint ez meg is történt már az elmúlt években.

Irodalom

- Bartha, Csilla & Anna Borbély. 1995. The influence of age and gender on code-switching among Romanians in Hungary. *Summer School Code-Switching and Language Contact*, Ljouwert/Leeuwarden, 14-17 September 1994. Pp. 284-289. Fryske Akademy.
- Bartos, Huba. 1994. New? Old? Newly Old? The usage of recently changed street and square names in Budapest. *Studies in Applied Linguistics* 1: 17-32. Debrecen: KLTE.
- Chambers, J. K. 1995. *Sociolinguistic Theory: Linguistic Variation and its Social Significance*. Oxford: Blackwell.

- Fenyvesi, Anna. 1995. How assimilation affects assimilations: The loss of some phonological processes in American Hungarian. University of Pittsburgh, ms.
- Gal, Susan. 1979. *Language Shift*. New York: Academic Press.
- Gal, Susan. 1991. Kódváltás és öntudat az európai periferián. Kontra Miklós, szerk., *Tanulmányok a határainkon túli kétnyelvűségről*, 123-157. Budapest: Magyarságkutató Intézet.
- Gal, Susan. 1992. Mi a nyelvcseré és hogyan történik? Kontra Miklós, szerk., *Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben*, 47-59. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Hudson, R. A. 1980. *Sociolinguistics*. Cambridge: University Press.
- Kassai Ilona. 1995. Kommunikatív stratégiák a nyelvvesztés kezdetén. Kassai Ilona, szerk., *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*, 99-109. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Kontra Miklós. 1992. Fonológiai általánosítás és szociolingvisztikai realitás. Kontra Miklós, szerk., *Társadalmi és területi változatok a magyar nyelvben*, 87-95. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Kontra Miklós. 1995. Módszertani megjegyzések az amerikai magyar eldöntendő kérdőintonáció kapcsán. Kassai Ilona, szerk., *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*, 271-285. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Kontra Miklós és Váradi Tamás. 1991. Suksükölő értelmiség. Nyelvhasználatunk néhány kérdése az iskolázottság tükrében. *Mozgó Világ*, 1991/2: 61-70.
- Kontra, Miklós & Csaba Pléh, eds., 1995. *Hungarian Sociolinguistics* (=International Journal of the Sociology of Language No. 111).
- Labov, William. 1988. „A nyelvi változás és változatok.” Egy kutatási program terepmunka-módszerei. *Szociológiai Figyelő* 1988/4: 22-48.
- Lanstyák István. 1995. A magyar nyelv központjai. Megjelenik a *Magyar Tudomány* októberi számában.
- Papp György. 1995. Beszédhelyzeti kötődésű kölcsönszavak és közlési interferenciák a jugoszláviai magyarság nyelvében. Kassai Ilona, szerk., *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*, 217-223. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.

- Sándor Anna. 1995. Megfigyelések Kolon mai nyelvhasználatáról. Kassai Ilona, szerk., *Kétnyelvűség és magyar nyelvhasználat*, 211-216. Budapest: MTA Nyelvtudományi Intézet.
- Skutnabb-Kangas, Tove. 1992. Nyelvi emberi jogok. *Korunk*, Harmadik folyam III/5: 82-86.
- Szabó Mihály Gizella. 1993. Nyelvhasználat és szociális háttér. *Hungarológia 3*: 59-72. Budapest: Nemzetközi Hungarológiai Központ.
- Thompson, Susan. 1995. Teaching intonation on questions. *ELT Journal* 49: 235-243.
- Vago, Robert M. 1991. Paradigmatic regularity in first language attrition. Herbert W. Seliger and Robert M. Vago, eds., *First language attrition*, 241-251. Cambridge: University Press.
- Váradi, Tamás. 1980. Strategies of target language communication: message adjustment. *IRAL* 18: 59-71.
- Váradi Tamás. 1990. -Ba vagy -ban? Problémavázlat. II. *Dialektológiai Szimpózium*, 143-155. Veszprém: VEAB.